

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תצוה, תשע"ו
מספר 1158

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

האפוד בתרגום אונקלוס ובפירושו רש"י

רפאל בנימין פוזן

בפרשתנו נמנים בגדי הכהונה, וביניהם נזכר גם האפוד (כח:ד):

וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ: חֹשֶׁן וְאֶפֶוד וּמְעִיל וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵט. וַעֲשׂוּ בְגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיד וּלְבָנָיו לְכַהֵנוּ לִי. וּתְרַגְמוּ: וְאֵלֶּיךָ לְבוּשֵׁי דִיעְבְּדוֹן חוֹשֶׁנָּא וְאִיפֻדָּא וּמְעִילָא וְכַתְּוִנֵין מְרַמְצֵין מְצַנְפֵין וְהַמְיָנִין וְיַעֲבְדוֹן לְבוּשֵׁי קוֹדֶשׁא לְאַהֲרֹן אַחִיד וְלְבָנָוְהִי לְשִׁמְשָׁא קְדָמִי.

חֹשֶׁן וְאֶפֶוד וּמְעִיל מתורגמים ביחיד, וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵט – ברבים. הואיל ובפסוק נמנו ששה בגדי כהונה, וכולם בלשון יחיד,¹ תרגמו בדפוסים מצויים של תרגום אונקלוס את כל הבגדים ביחיד. אבל בכל כתיב היד ובתאג' רק "חֹשֶׁן וְאֶפֶוד וּמְעִיל" מתורגמים בלשון יחיד: "חוֹשֶׁנָּא וְאִיפֻדָּא וּמְעִילָא", וכנגד זאת "וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵט" מתורגמים "וְכַתְּוִנֵין מְרַמְצֵין מְצַנְפֵין וְהַמְיָנִין", ברבים (ולא: וְכַתְּוִנָּא מְרַמְצָא מְצַנְפָּתָא וְהַמְיָנָא). הטעם לכך הוא ששלושת הפריטים הראשונים מיוחדים לכוהן גדול, ועשו מכל מין פריט אחד בלבד, ולכן התרגום להם הוא בלשון יחיד. אבל בכתונת, מצנפת ואבנט, שנעשו גם לצורך כוהן הדיוט, התרגום הוא בלשון רבים, כי מכל סוג עשו כמה בגדים.²

לכך רומזים גם טעמי המקרא: וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֶפֶוד וּמְעִיל וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵט. הזקף, הטעם המפסיק שעל תיבת וּמְעִיל, מלמד על חלוקת הבגדים לשתי קבוצות.³

גאונותו הפרשנית וענוותו הרבה של רש"י משתקפות יפה בפירושו למעשה האפוד. עקב חשיבות דבריו, הכוללים גם הסתמכות על תרגומי אונקלוס ויונתן (לנביאים), נעיין בהם בשלמותם:

ואפוד - לא שמעתי ולא מצאתי בבריתא פירוש תבניתו. ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחריו, רחבו כרוחב גב איש, כמין סינר שקורין פורציני"ט שחוגרות השרות כשרוככות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר "וְיָדוּד חָגוּר אֶפֶוד בָּד" (שמו"ב ו:יד). למדנו שהאפוד חגורה היא.

* הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן, גמלאי המחלקה לתנ"ך והמדרשה לנשים. המאמר הוא נוסח מעובד של קטע מספרו "פרשגן" על תרגום אונקלוס לחומש שמות (תשע"ד). כרך ויקרא יראה אור אי"ה בשבועות הקרובים.

¹ אף על פי שכוהן גדול משמש בשמונה בגדים, הפסוק לא הזכיר ציץ משום שאינו בגד אלא תכשיט (ראב"ע), וכן לא מנה מכנסיים שאינם "לכבוד ולתפארת" אלא "לכסות בשר ערוה" (רשב"ם).

² "מרפא לשון" ו"באורי אונקלוס", שנתן גם טעם נוסף: כתונת מצנפת ואבנט נעשו פעמיים לצורך אהרון: בגדי שרת של כל השנה, ובנוסף בגדים ליום כיפור. וכעין זה ב"העמק דבר" בביאור "בגדי השרד" (שמ' לה:יט; לט:א). והרה"ג אביגדר נבנצל השיב, מכיוון שכוהן משוח מלחמה היה נשאל כשהוא לבוש בשמונה בגדים (כמבואר ביומא עג ע"ב), לכן עשו שתי מערכות בגדים, לכוהן גדול וגם עבורו (אבל לענ"ד לא מסתבר שהכינו בגדים לצורך משוח מלחמה בעת הקמת המשכן, כי אז לא נזקקו לכך). עוד העיר, שלדעת הירושלמי (המובאת בתוספות חגיגה ג ע"א [ד"ה "חרש"]) עשו בגדים כפולים כי דרשו "וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כְּתוֹנֹת" (שמ' כח:מ) רבנן אמרי שתי כתונות לכל אחד. אבל מכיוון שהרמב"ם לא הביא הלכה זו, ייתכן שהבבלי חולק עליה (ראו "תורה שלמה" אות קלד).

³ הדבר נרמז גם במקרא עצמו: "וַעֲשׂוּ בְגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיד וּלְבָנָיו לְכַהֵנוּ לִי", תיבת "אחיד" מפסיקה את הצירוף "לאהרון ובניו", ואין עוד בתורה "אהרון" המופסק מ"ובניו". לדוגמה "וַעֲשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כִּכָּה" (שמ' כט:לה), וכן עוד ויק' ב:ג; ט:א; כד:ט (מיכאל פרלמן, "חוג לטעמי המקרא", סטנסיל, שיעור 5).

ואי אפשר לומר שאין בו אלא חגורה לבדה, שהרי נאמר: "וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הָאָפֶד" (ויק' ח:ז), ואח"כ "וַיִּחְגַּר אֹתוֹ בְּחֹשֶׁב הָאָפֶד", ותרגם אונקלוס "בהמיין אפודא". למדנו שהחשב הוא החגור, והאפוד שם תכשיט לבדו.

ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד, שהרי נאמר: "שְׁתֵּי כְתָפוֹת הָאָפֶד" (פס' כז). למדנו שהאפוד שם לבד, והכתפות שם לבד, והחשב שם לבד.

לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד, ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר "וַיִּאָפֶד לוֹ בֹו" (ויק' ח:ז). והחשב הוא החגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו.

ועוד אומר לי לבי שיש ראייה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן "וְדָדָה חָגוֹר אָפֶד בָּד" (שמו"ב שם) "כרדוט דבוץ". ותרגם כמו כן "מעילים" - "כרדוטין", במעשה תמר אחות אבשלום; "פִּי כֵן תִּלְבָּשׁוּן בְּנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים" (שם יג:ח).

ביאורו למלה הקשה "אפוד" נבנה אפוא בשלושה שלבים: (א) מקורות, (ב) הגדרה, (ג) הסתכלות בפרטים והוכחות.

בהערה הראשונה "לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו", משמיענו רש"י בדרך אגב את טיב מקורותיו הפרשניים, שהם בדרך כלל מה ש ש מ ע מ רבותיו או מה ש מ צ א ב פירושי חז"ל. לכן ראה לנכון להעיר כי לא שמע את פירוש האפוד ואף לא מצאו בברייתא (= ברייתא דמלאכת המשכן).

בהמשך בא עיקר הביאור של "אפוד" והוא מיוסד על הגדרה קצרה ("חגור לו מאחריו... כמין סינר"), שאותה תומך רש"י בלעזים צרפתיים ("שקורין פורציני"ט), ובריאליה, היינו במה שהכיר מסביבתו ("שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים"). כמו כן הוא מוסיף מקבילה מקראית ("שנאמר ודוד חגור אפוד בד"). ואף שפסוק זה אינו מפרש מהו "אפוד", אפשר להוכיח מן המלים "ודוד חגור אפוד" שחוגרים אותו, ועל כן מסיים רש"י "למדנו שהאפוד חגורה היא".

בנוסף, רש"י מסתייע בתרגום אונקלוס כדי להוכיח ש"אפוד" ו"חשב" שני דברים הם, כי את "וַיִּחְגַּר אֹתוֹ בְּחֹשֶׁב הָאָפֶד" (ויק' ח:ז) תרגם אונקלוס "בְּהֶמֶן אֵיפֹדָא" (לעומת "וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת הָאָפֶד" [שם] "יֵת אֵיפֹדָא"), ומכאן מסקנתו: "למדנו שהחשב הוא החגור, והאפוד שם תכשיט לבדו".⁴ בדרך דומה רש"י מוכיח שאפוד אינו כתפות, שהרי מצינו "כתפות האפוד": "למדנו, שהאפוד שם לבד, והכתפות שם לבד, והחשב שם לבד". בסיכום דבריו, רש"י חוזר ומבהיר מה בין אפוד, חשב וכתפות: "לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד, ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר וַיִּאָפֶד לוֹ בֹו (שם), והחשב הוא החגור שלמעלה הימנו, והכתפות קבועות בו".⁵

כמו כן, רש"י מסתייע בתרגום יונתן לנביאים המתרגם בשווה את "אפוד בד" האמור בדוד ואת ה"מעילים" המוזכרים אצל תמר. מכיוון ששניהם מתורגמים במלה הזוהי "כרדוט", מוכח שבדומה למעיל גם האפוד הוא מין לבוש.

יש ללמוד מדבריו כמה רכיבים המאפיינים את דרכי ביאורו:

[א] ע נ ו ה. רש"י בענותו הקדים את המלים "ולבי אומר לי" שעליהן הוא חוזר גם בהמשך ("ועוד אומר לי לבי שיש ראייה"). בביטוי זה, המכוון לאינטואיציה הפרשנית שלו, מלמדנו רש"י שאם שגה, האחריות היא עליו ולא על רבותיו.⁶

[ב] מ ה כ ל ל א ל ה פ ר ט. כדי להקל על הלומד, רש"י מקדים לעולם הגדרה קצרה ("כמין סינר"), ורק אחריה הוא מביא הוכחות לביאורו.⁷

⁴ רש"י מניח שהלומד יודע ש"המין" זוהי חגורה, שהרי כך מתורגם בפסוקנו: "וְאֶבְנֵי" - "וְהַמְּגִינִין".

⁵ בסיכומו זה רש"י מחזק את הגדרתו "והאפוד שם תכשיט לבדו" כמוכח מן הפועל וַיִּאָפֶד, שרש"י מבארו: "ע"ש שאופדו ומקשטו בו".

⁶ ואכן בתשובה לשאלה מדוע פשט פירוש רש"י בכל ישראל והתחבב על העם כולו, מנה המנוח פרופ' משה ארנד כמה וכמה מסגולותיו וסיים: "אכן ענותו של רש"י ידועה היטב גם ממקורות אחרים, ונדמה לנו, שבה המפתח לסגולת פירושו... רש"י מעמיד עצמו בצל ואינו נוקט לשון 'אני' אלא לעיתים רחוקות, בעיקר כדי לומר 'לא ידעתי' או 'ולבי אומר לי', היינו כדי להעמיד את הקורא על כך, שיש קושי בפסוק שאין הוא יודע ליישבו (אך הקושי טעון יישוב ופתרון!) או שהדברים שהוא אומר אין לו עליהם ראייה ורק 'לבו' [היינו האינטואיציה בלבד] אומר לו שכן הוא. רש"י עשה עצמו שופר לדבר ה' ומבארו הנאמן, בלי להטיף לקוראיו, בלי לנזוף בהם ובלי להוכיחם, והביע מחשבותיו ורעיונותיו בלשון... פשוטה, רכה ומלאה אהבה..." (מ' ארנד, "פירוש רש"י לתורה", פרשנות המקרא והוראתו, ירושלים תשס"ו, עמ' 51). [הערת עורך: על הענווה כתכונה מאפיינת של רש"י ראו עוד: א' גרוסמן, רש"י: ר' שלמה יצחקי (גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי), ירושלים תשס"ו, עמ' 33-34; על מקום הענווה בהשקפת עולמו ראו שם, עמ' 223-233].

⁷ בכך נאמן רש"י לשיטתו הפדגוגית הכללית, המקדימה הסתכלות כוללת לדיון בפרטים, שיטה שרש"י עצמו חושף בפסוק ו ושוב ביחס לאפוד: "אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות, הרי פירושן פרקים פרקים ויש גה קורא בצירוף. לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ הקורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות".

[ג] ש י מ ו ש ו ב ת ר ג ו מ י ם . אף על פי שהארמית פחות ידועה מן העברית, רש"י מצליח לפענח משמען של מלים עבריות מתוך התרגום הארמי על פי הכלל המוכר במתמטיקה ובלוגיקה: "שני גדלים השווים לגודל שלישי שווים ביניהם". ואף כאן: מכיוון שאפוד וגם מעיל=כרדוט, נמצא ששניהם מלבושים.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף
